

A VÉDVÁM ÉS A TÖRTÉNELEM.*)

KÉT CZIKK.

Első közlemény.

A védvám és szabad kereskedelem vitás kérdésében a tudomány úgyszólván már egy század előtt kimondta visszavonhatatlan ítéletét, kárhóztatva az elsőt és határozott pártállást foglalva el az utóbbi mellett. S ha a harcz e két elv között mind e mai napig oly elkeseredett, azt főleg annak kell tulajdonítani, hogy vannak, kik theoria és praxis, tudomány és élet között elvi ellentétet látnak, és ezért elméletileg elismerik ugyan a szabad kereskedés helyességét, de gyakorlatban a védvámnak adnak igazat.

Bármily nagy legyen is azonban látszólag az eltérés elmélet és gyakorlat között, szorosán véve és lényegben ily eltérés nem létezik. Csak az az elmélet lehet helyes, mely a

Források: Átalában. A. Beer: Geschichte des Welthandels. Wien, Gerold 1864. Bianchini: Scienza del benivivee sociale, Parti storica. Palermo, 1845. Blanqui: Histoire de l'Economie Politique. Paris, Guillaumin, 1860. Kautz: Geschichtliche Entwicklung der Nationalökonomie und ihrer Literatur. Wien, Gerold, 1860. Kautz: Nemzetgazdaságunk és a vámpolitika. Budapest, 1866. Twiss: View of the progress of political economy. London, Longman etc. 1847. — Az egyes országokra nézve egyebeken kívül főleg: P. Clément: Histoire du système protecteur en France. Paris, Guillaumin, 1859. Laspeyres: Geschichte der volkswirtschaftlichen Anschauungen der Niederländer in ihrer Literatur zur Zeit der Republik. Leipzig, Hirzel, 1863. Fried. Matthaci: Die Industrie Russlands. Leipzig, Dries, 1872. Wolowski: La liberté commerciale et ses résultats. Paris, Guillaumin, 1869. D. Wellt: Les nouvelles expériences financières, industrielles et commerciales (angolból) Journal des Economistes, 1873. Juniusi és juliusi füzet, stb. — A politikai történelem adatainál Weber; a világtörténelmi s az újabb statisztikai adatoknál Brachelli és Kolb statisztikai kézikönyveit használtuk.

gyakorlati élet követelményeinek megfelel; és csak az a gyakorlat tarthat elismerésre számot, mely egészséges elméleten alapszik. Gyakran látjuk ugyan, hogy a tudomány egészen más elveket tanít, mint a minőket a gyakorlat megvalósít; de ilyenkor egész bizonyossággal mondhatjuk, hogy vagy az egyik, vagy a másik okvetlenül hamis. Oly tudomány, mely ellenkezik az élettel, s oly gyakorlat, mely megtagadja a tudományt — egyiránt hibás. Mert lehet a kettő között múló és esetleges eltérés, de benső s a dolog természetéből folyó elvi ellentét soha.

Mit értünk tulajdonképen elmélet alatt? Azon igazságok rendszeres foglalátát, melyek a tünemények bizonyos körére vonatkoznak, azokat elveikre visszavezetik. Más szóval, a tényekben rejlő tanulságokat. Mit értünk továbbá gyakorlat alatt? A tudomány által tanított elveknek alkalmazását az életben. — Bárhogyan is forgassuk tehát e két fogalmat, minél tovább foglalkozunk velők, annál meggyőzőbben áll előttünk az eredmény, mely e két fogalmat benső és válhatlan összeköttetésben mutatja. Lehet, hogy valamely elmélet nem alkalmazható az életben; de akkor maga az elmélet is rossz, mert nem terjedett ki a tünemények minden körére. Lehet ismét, hogy a gyakorlat helytelen; de akkor viszont bizonyos, hogy amaz elvek is hibásak, melyekből kiindult. Meghajolni a tudomány előtt, dicsérni azt mint elméletet, s a mellett mégis más elveket követni életben és gyakorlatban: a legsúlyosabb logikai következetlenség, sőt ennél is több. Mert a ki a tudomány megvetésével egyedül a legszembeötlőbb tényeket fogadja el biróul, az lealacsonyítja az emberi értelmet, s mintegy maga is elismeri, hogy eljárását nem képes észszerűleg igazolni.

Habár tehát nem osztozhatunk is azon nézetben, mely az elmélet megvetésével csak a tényeket, más szóval a történelmet fogadja el biróul, a jelen dolgozatban mégis követni fogjuk a védvamosokat ama térre, melyet kizárólagos birtokuk gyanánt szeretnek tekinteni. Mert ha sikerül kimutatnunk, hogy a védvamosok történelmi érvei sem állják meg a sarat, úgy kicsavartuk kezükből amaz utolsó fegyvert is, melyet ma anynyi előszeretettel forgatnak. S ha e részben csupán Listre és Careyre fognak szoritkozni, azt mindenki csak helyeselhetni fogja, ha meggondolja, mily nagy és úgyszólván kizárólagos

tekintélynek örvend e két férfiú a védvám hiveinél. Az ő megczáfolásukkal úgy szólván megszűnnék minden további vitának szüksége. Mennyire fog ez nekünk sikerülni, annak megítélése az olvasóra tartozik.

I. A kereskedelmi köztársaságok.

(Velence, a Hanza s Hollandia.)

Midőn e szakaszban a védvámosok, nevezetesen Carey és List történeti bizonyítékait igyekszünk elfogulatlan világításba helyezni, természetesen nem terjeszkedhetünk ki minden legkisebb részletre. Ily munka már terjedelménél fogva sem volna igazolható, s az olvasó talán csak helyeselni fogja eljárásunkat, midőn főleg ama legkiválóbb példákra szorítkozunk, melyekre maguk a védvámosok fektetnek legtöbb súlyt. Azon állásaikban fogjuk őket fölkeresni, melyeknek ellenállhatatlan hatalmát és bevehetetlen erősségeit önmaguk hirdetik. Reméljük, hogy így egyrészt tisztább és áttekinthetőbb képet nyerünk, és a mellett talán arról is meggyőzzük az olvasót, miszerint nem egy kedvencz eszme minden áron való elfogadtatása, hanem egyedül az igazság kiderítésének igénytelen és őszinte törekvése vezeti tollunkat.

Ezért mellőzni fogjuk az ókort, melyet a társánál jóval elfogulatlanabb List is elkerült, s a melyet Carey is csak minden elfogadott történelmi felfogás megtagadásával hozhat fel bíról a védvám és szabad kereskedés vitás kérdésében. Hasonló okból csak futólagosan akarunk megemlékezni a mindkét író által például felhozott azon államokról, melyek a közép- és újkor válpontján virágoztak, hogy annál behatóbban vizsgálhasuk a hozzánk legközelebb eső századok legkiválóbb államait.

Carey egyenesen pálczát tör a kereskedelem felett, mely szerinte mindig háborúra s a népek romlására vezet; s e tételt főleg az őskori népek történelmével igyekszik bebizonyítani. Felhoz számos ó-, közép- és újkori népet, melyek mind kereskedést is üztek, háborúkat is viseltek és el is pusztultak; és ebből azt a tanulságot vonja le, hogy eme népek azért enyésztek el, mert kereskedelemmel foglalkoztak. Ilyen következte-

téssel, mely bizonyos társadalmi jelenségek együtt vagy egymás után való létezéséből azok belső oki összefüggésére utal „cum hoc“, vagy „post hoc, ergo propter hoc“-féle okoskodással mindent valónak lehet bizonyítani, és így még annál nagyobb tévedést is, minőt Carey követ el, midőn Sparta és Róma vesztét a kereskedelemnek tulajdonítja.

A kereskedelemnek oly elvszerű elítélése egyébiránt, minőt Carey tanusít, még a védvamosok között sem talál mindenütt viszhangra. A jóval korábbi List sokkal tárgyiasabban ítél a kereskedői államok hanyatlásának okairól, behatóbban foglalkozva Velence, a Hanza és Hollandia történelmével. Bármily előnyösen is különbözzék azonban e részben társától, s bármennyire is igazat adjunk neki egyesekben: következtetéseit még sem fogadhatjuk el, és pedig annál kevésbé, minthogy az általa felhozott történelmi tények is sokszor hiányosak, hogy ne mondjuk valótlanok. De lássuk az illető államokat egyenként.

Velence hanyatlását List a földolokban kétségkívül jól itéli meg, a mennyiben azt „az elfajult aristocratia botorságának, eltompulásának s a szolgaságba süllyedt nép apathiájának“ tulajdonítja. E felfogást, mely nem egyes jelenségekből, hanem az állami és társadalmi élet alapjaiból igyekszik következtetni, a történelem minden komoly olvasója habozás nélkül helyeselheti, s csak azt sajnálhatja, hogy szerzőnk nem maradt ahhoz mindvégig hű. List nem tudja vagy nem akarja észrevenni, hogy ugyanazon zsarnok és elfajult aristocratia, mely Velence állami politikáját vezette, idővel kereskedelmi irányára is rásütötte bélyegét.

A míg Velence fejlődésben volt, vámjai alig képeztek egyebet pénzügyi intézkedéseknél. Ez időben még nem vétkezett ama nagy igazság ellen, hogy a nemzetközi forgalom csak kölcsönös haszon mellett maradhat tartósan előnyös. A közé- és újkor válpontján Olaszországon kívül Egyptom és Flandria játszott az ipar és kereskedelem terén legnagyobb szerepet. Velence itt is, ott is kölcsönös előnyök árán, az egyptomi és flandriai cikkek teljes vámmentessége útján, igyekezett saját áruinak is élénk és szabad piacot biztosítani. Sőt gondoskodása ezen vele forgalomban álló országok iránt annyira ment, hogy ugyanazon időben, midőn még az egész világ egyedül

a nemes érzekben látta a gazdagságot, egyenesen meghagyta kalmárainak, miszerint Flandriába vitorlázó árúkért ne aranyat és ezüstöt, hanem vasat, ónt és ólmot hozzanak cserébe.

Minél nagyobb lendületnek indult azonban ipara és kereskedelme, annál messzebb távozott amaz elvektől, melyeknek azt köszönhette. Mit eddig munkája, szorgalma és bölcsesége megszerzett, azt most nyers hatalommal akarta biztosítani. A németekkel, kikkel csak későbben jött élénkebb érintkezésbe, a legkiméletlenebbül érezte felsőbbségét. Majd a keleti árúkra is vámokat rótt.

A hajózásnál, hol legkorább mutatkozott önzése, az idegek kizárása eleinte alig birt gyakorlati fontossággal, minthogy akkor még más népek úgy sem foglalkoztak azzal nagyobb mérvben. Minél élénkebbé vált azonban forgalma a különböző nemzetekkel, annál nyomasztóbb hatást kellett gyakorolnia ama tilalomnak, mely a velencei kikötőből minden idegen hajót kizárt. S az idő és hatalom enyhítés helyett itt is súlyosbitást hozott. Velence nem elégedett meg azzal, hogy hajói közvetítették a világ forgalmát, arra törekedett kényszeríteni a népeket, hogy saját piaczára seregeljenek, mert a signoria döllyfe úgy akarta, hogy távoli országokkal is csak úgy legyen érvényes az alkü, ha az a Szent-Márk terén köttetik meg.

Ipara az eddigi szabadabb rendszer mellett is a legelső volt az egész világon. Selyem-, posztó-, vászon- és pamutszövetek, fegyverei, páncéljai és sisakjai, tükrei és kristályai. arany- és ezüst-ékszerei messze földön keresett kincseket képeztek, a melyek közül egyedül selyemárúi 500,000 aranyat hoztak évenként a köztársaság virágzó korában. A nobilek göggyével azonban nem fért össze, hogy mint eddig, olcsóság és jóság által biztosítsák áruiknak az elsőséget. Az a politika, mely otthon az aranykönyv bezárásával szilárdította meg a nemesség hatalmát, a gazdasági világuralom elnyerésére sem nyúlhatott más eszközhöz. Velence eltökélte magában, hogy az iparból monopoliumot teremtsen, melynek jótéteményeitől minden más népet kizár.

A munka és szorgalom napjai lejártak. A durva erőszak lépett helyökbe. Az állami inquisitio intézkedett arról, hogy minden külföldre távozott munkás hazahívassék. Ha nem enge-

gelmeskedett, börtönbe vetették rokonait és hozzátartozóit, bűntetlenséget, sőt jutalmat ígérve az újra visszatérőnek. De ha ez sem használt, orgyilkost küldöttek utána, nehogy más népek is megtanulhassák tőle Velence gazdagságának titkait.

A csapás, melyet másokra mértek, önmagukra hullott vissza. Velence khinai fallal vette magát körül, s míg kívül az egész világ haladott, ő nem mozdult helyéből. A védelem kiölte belőle a haladás szellemét, és ipara feltartóztathatlan hanyatlásnak indult. Vasco di Gama merész útja s a törökök keleti hódításai nem magyarázzák meg eléggé romlását. Velence sokkal hatalmasabb volt, semhogy a fejlődő Portugalliával győzelmesen nem versenyezhetett volna. S másrészt távolról sem volt oly vakbuzgó, hogy a hitetlenek aranyait megvetette volna. A keresztény fanatizmus legvirágzóbb korában élénk kereskedelmet üzött a szaracénokkal s a lepantói ütközet után a törökökkel is jó lábon állott. A cambrayi liga, mely Arragonia és Franciaország királyát, a császárt és pápát együtt vezette a szigetváros ellen, nem volt képes ennek hatalmát megtörni. Önző kereskedelmi politikája, mely harczra hívta ellene a világ öntudatra ébredt népeit; rövidlátó irigysége, mely midőn másokat akart örökös gyöngeségre kárhoztatni, saját iparátrontotta meg — ime azon elemek, melyek Velence gazdasági hanyatlását valóban előidézték. V. Károly még szigorúbb vámokkal felelt a lagunák városának tilalmi intézkedéseire, s a többi országok követték példáját. Az egykor virágzó ipar pedig, mely legalább belforgalmát táplálhatta volna, az elzárás következtében és verseny hiányában mindinkább elvesztette lábai alól a talajt. Velence még jó ideig kiváló szerepet játszott a politika terén, de gazdasági ereje gyökerében meg volt támadva, s az egykor oly jelentőségteljes ünnepély, melyen a Bucentoron kivonuló új doge a tenger hullámaiba vetett gyűrűvel jegyezte el Velenczének az Adriát, most már tartalmatlan színpadi jele netté törpült.

A másik két kereskedelmi állam megítélésénél List ismét igazat és téveset összekever egymással. Helyes érzéket tanusít az események belső okai iránt, de nem osztályozza azokat kellőleg; előtérbe tolja a másodrendűeket és elhanyagolja a legfontosabbakat. Saját korát és nemzetét tartva szem előtt, min-

denült a nemzeti egységre fekteti a fösúlyt és ennek hiányából származtatja a romlást. Elfelejtí, hogy egyrészt a Hanza magában véve is elég nagy szövetséget képezett, melynél kisebb országok is virágzó gazdasági helyzettel dicsekedhettek, s hogy másrészt Hollandia hanyatlása ép azon időben kezdődik, midőn a helytartók növekvő hatalma folyton erősebb kapcsolatokkal füzte egymáshoz az egyes államokat. Az sem állhat, hogy a Hanzának nem volt ipara, és ezért kellett volna megbuknia; mert e szövetség virágkorában Németország legkiválóbb 40—80 városát foglalta magában, s ha volt a középkorban valahol ipar, úgy az csakis a városokban lehetett.

A mi különösen a Hanza történetét illeti, úgy annak romlása főleg a szövetségesek laza kapcsolatából eredt, mely csak a szerencse kedvezése mellett mutathatott fel eredményeket, míg a legelső komoly veszedelennél végzetes válságra kellett vezetnie. S a Hanza önző és minden másokat kizáró gazdasági politikája mellett a fenyegető vihar nem is maradhatott el soká. Hozzájárult a szövetséges városok kölcsönös irigysége és egyenetlensége, mely még az árulástól sem rettent vissza. Ily körülmények közt s a szomszéd államok tömörülése és erősödése, valamint az egészségesebb alapokon nyugvó Hollandia gyors fejlődése mellett a boldog napjaiban királyoknak parancsoló Hanza nem maradhatott hosszú ideig életben. A szerencse elpártolásával a szövetség is mindinkább megfogyatkozott, míg végre egészen elmállott. Halála dicstelen vala, mint az okok, melyek azt előidézték.

Az elerőtlenedő Hanza helyét az ifjú Hollandia foglalta el. E maroknyi nép 80 éven át küzdött lételeért, politikai és vallási szabadságaért a világ leghatalmasabb fejedelme ellen, — és e nagy eszmékért folytatott küzdelmei képezik életének minden tekintetben legszebb lapjait. E harcok nemcsak hadvezéreket szültek, minők az Orániak a szárazon, Ruyter és Trump a tengeren, hanem egyszersmind oly államférfiakat, mint Oldenbarneveld és a Witt testvérek, tudósokat, minők Grotius és Spinoza és oly polgárokat, kik minden védelem nélkül hatalmas ipart teremtettek, s a háború minden zivatarai között a szélrózsa minden irányában közvetítették az egész világ forgalmát. List Hollandia hanyatlását az angol hajózási aktának

(1651) tulajdonítja, s ha meggondoljuk, hogy a britt hajóhad két évvel utóbb legyőzte a hollandit, még igazat is adhatnánk e feltevésnek. De a történelem arról is tanuskodik, hogy míg Spanyolország, hires armadájának szétveretése után, örökre meghajolt az angol hatalom tengeri felsőbbsege előtt, a kis Hollandia pár évre rá újra szembe szállt ellenfelével, s ha akkor kétes is maradt az eredmény, kevés idő múlva újra harcra kelt Angliával és ekkor le is győzte, a mint legyőzte Svéd- és Francziaországot; s a míg a bredai békével (1667) engedményeket csikart ki Angliától, Nymwegenben (1678) a többi Európával szemben is biztosította függetlenségét.

Hollandia még ezentúl is sokáig kiváló szerepet játszott az európai hatalmak között s nem egy előnyt biztosított magának nemzetközi szerződéseivel. Honnan van mégis, hogy a leg-hivatottabb szaktekintélyek a hollandi kereskedelem és ipar hanyatlását már a münsteri békétől (1648) származtatják? Hollandia már nem volt többé az a nép, mint a függetlenségi küzdelem alatt. A fordulatot a dortrehti zsinat (1618) jelzi, melyen ugyanazok, kik eddig a lelkiismeret szabadságáért harczoltak, maguk is vallási türelmetlenségre vetemedtek. Az arminianusok és gomarianusok viszálykodása egészen új Hollandiát nyit meg előttünk. A nemzetek önállásáért véröket ontó hős Orániak most már csak egyeduralomra törekvő kényurak. A vértanúk utódai nyárspolgárok, kik önként dobják el maguktól szabadságukat, csak hogy nyugton élhessenek. A szabadságaért mindent feláldozó nép nyomorúlt csöcselék, játék az Orániak kezében, mely nyugton nézi, vagy épen önmaga hajtja végre legjobb fiainak, Oldenbarneveldnek és Jan de Wittnek meggyilkoltatását. A világjáró kalmárok és iparosok kicsinyes szatócsok, kik többre becsülik kis üzletben a nagy nyereséget, mint óriási forgalomban a csak látszólag kevesebbet.

Már a kortársak is jól érezték, mi tette virágzóvá Hollandiát. Szabad vallásgyakorlat, mely a honiakat lebilincseli s az idegeneket odacsábítja. Szabad letelepedés, szabad kormányzat, jó igazságszolgáltatás stb. — ezeket hozzák fel első sorban maguk a belföldiek; míg a Hollandia gazdagságát irigylő angolok hozzáteszik: a kamat alacsonysága, a fuvar olcsósága, a ki- és beviteli vámok csekélysege stb. Most mindez megvál-

tozott. És ugyanekkor az ipar, melyről List is elismeri, hogy védvám nélkül emelkedett fel a semmiből a nagyhatalmú Hanza versenye daczára; mely a XVII. századig a többi népek minden törekvése daczára győzelmesen küzdött meg mindnyájokkal — ugyanez ipar védelmet sürgetett s romlására meg is kapta azt. 1581-ben szerepelnek a ki- és beviteli vámok először az állami bevételek között. Akkor azonban csak a hadi költségek fedezésére szolgáltak és oly mérsékeltek valának, hogy csakis pénzügyi vámok természetével bírtak s a szabad kereskedés szellemével sem ellenkeztek. A münsteri békével azonban az ideiglenes intézkedés állandóságot nyert, rövid három év múlva felebb emelkedett a vám s a század folyamában mindig erősebbé vált. Igaz, hogy a hollandiak szabad kereskedelme elméletileg egészen más alapokon nyugodott, mint a mi-nőkre azt a mai tudomány fekteti. Ma a fogyasztók egyetemes érdekével igazoljuk, akkor csak a kereskedői osztály haszná-
val védelmezték. Hatása azonban egészben véve ugyanaz volt. Jól érezték ezt a későbbi hollandusok is, midőn újra visszakí-vánták az elmúlt idöket s a forgalmat minden korlátaiktól meg-szabadítani törekedtek. A szabad kereskedéshez legtovább ra-gaszzkodó Amsterdam virágzása, a többi tartományok hanyatlása mellett, újra meg újra a régi elhagyott útra terelték a kívá-lóbb gondolkozók figyelmét. Nemcsak a kereskedők, tudósok és államférfiak is ily értelemben nyilatkoztak. A protectió szel-leme azonban mind mélyebb gyökeret vert, míg végre nem volt ipar, mely nem vágyott volna a védelem sorvasztó karjai után. Politikai és gazdasági életéből egyiránt kihalt a szabad-ság szelleme. E rövid szóban fekszik Hollandia virágzásának és hanyatlásának magyarázata.

2. Spanyolország.

A védvámosok, kik oly nagyon szeretnek a történelemre hivatkozni, Spanyolországot rendesen elhanyagolják. Itt nem uralkodott soha a szabad kereskedelem, sőt ellenkezőleg a védelmi és tilalmi rendszer, úgy szólván itt keletkezett s mindenesetre itt tenyészett legbujábban — s mégis nincs ország, mely a gazdasági pusztulás és nyomor oly szomorú példáját nyujtáná.

Carey és List a zsarnokságnak és fanatizmusnak, a zsidók és mórok kiűzésének s Amerika fölfedezésének tulajdonítják főleg Spanyolország hanyatlását. De a tulajdonképeni gazdasági intézkedéseket, azok benső összefüggését a politikai és egyházi tüneményekkel egyáltalán nem érintik, s az általok említett okokat sem adják elő azon egymásutánban, melyet a történelmi hűség megkíván.

Hosszú anarchia után arragoniai Ferdinánd és castiliai Izabella alatt egész Spanyolország egyesült, és uralmok alatt az eddig sokat szenvedett gazdasági élet új lendületnek indult. E kedvező fordulat legfőbb okát azonban egyikök sem látszik felismerni. Mindkét fejedelem főleg koronájának szilárdítására gondolt, mit csak az eddig olygarchikus hatalmat bitorolt nemesség és papság megtörésével valósíthattak meg. A városoknak, az ipar és kereskedelem e gyűpontjainak szabadsága sem azelőtt, sem azután nem részesült soha oly elismerésben, mint katolikus Ferdinánd alatt, ki városi elemekből alkotott sereggel, az ú. n. hermandaddal igázta le a nemességet s még az általa alapított inquisitiót is politikai eszköznek használta és pedig nemcsak a nemesség, hanem az egyház ellenében is.

S hogy a városok szabadsága, a polgári osztály emelése mily kedvező befolyást gyakorolt iparra és kereskedelemre, eléggé mutatja azok virágzása I. (V.) Károly uralkodásának kezdetén is, habár Amerika felfedezésének s az akkor ugyan még korlátozottabb körű vallási üldözéseknek jótékony befolyást nem is tulajdoníthatunk. Az új fejedelem azonban a városok önállóságát nem akarta tisztelni. Önkénye lázadásra vezette a polgári elemet, mely a Károly által életbeléptetett súlyos adók megszüntetésén kívül a polgári rendnek a nemességgel való egyenjogusítását is követelte. A királylyal különben szintén elégedetlen nemesség, melynek nagy része eddig a városokkal tartott, előjogait feltve, most elpártolt tőlük, s 1521-ben Villalar mezőin eltemettetett a polgári elem és szabadsága, s vele Spanyolország ipara és kereskedelme. A mi ezután jött, az csak utójátéka volt a nagy tragédiának. Az így felszántott talajon már most gyorsan tenyésztek a romlás minden elemei.

Károlynak számos háborúi következtében folyton pénzre volt szüksége. Amerika bőven küldötte nemes érczét a kincszomjas országba, de az mind gyümölcstelen maradt. A hirtelen gazdagodási vágy s az előítélet gögje kiölték a munka szeretetét és tiszteletét. A munkája után élő ember kevesebb becsülésben részesült, mint a henyélő. A kézmivességet ismét szabad emberhez méltatlan foglalkozásnak bélyegezte a korlátoltság, s volt igen tisztos mesterség, melynek gyakorlata elég bűnnek tartatott arra, hogy a vele foglalkozó egész családja s minden legtávolabbi rokona a legnagyobb megvetésben részesüljön s a még különben bünbocsánatot ígérő egyházi szerzetekből is kizárassék. Az ország szemlátomást szegényedett, de fejedelmének csak annál nagyobb szüksége volt pénzre. Rövidlátásában ismét korlátolásokhoz nyult, és a közgazda sokkal kárhozatosabbnak kénytelen bélyegezni uralmát, mint akár sötét fia országlását; mert ennek vérengző fanatismusa aránylag csak rövid időre bénította meg nemzetét, míg a Károly alatt meghonosult rendszer még ma is kinos teher gyanánt súlyosodik a világra. Mit eddig egyesek kicsinyben és részletekben vétkeztek a közgazdaság ellen, azt Károly nagyban és rendszeresen hajtotta végre. Hogy folytonos háborúinak költségeit fedezhesse, meghamisította pénzét, s hogy az új világ kincsei ki ne szívároghassanak az országból, a legoktalanabb vámokkal és tilalmakkal sújtotta a forgalmat. E végzetes politika tönkre tette azt a keveset is, mi még az iparból és kereskedelemből fenmaradt. II. Fülöp alatt Spanyolország még a leghatalmasabb államok közt foglalt helyet, s noha Amerika évenként egész aranyesővel árasztotta el az országot, a művelt világ valamennyi népe közt a pyrenaei félszigeten ülte a nyomor legborzasztóbb orgiáit. Ime ide vezetett ama szánandó tévedés, mely minden egyéb javak megvetésével csak az aranyban látja a népek gazdagságát s a forgalom békókba verésével gondolja emelni a nemzet munkaerejét. A fanatizmus korszaka tulajdonképen csak II. Fülöppel kezdődik. Károly még a pápával is szembe szállt, hogy lelke legfőbb vágyát, a világuralmat megvalósítsa. II. Fülöp még királyságát is eldobta volna magától, ha hitetlenek felett kell vala uralkodnia. Az inquisitio vallási dühöngései csak most mutatkoztak borzalmas nagyságukban s a mórak

kiüzése, melynek védvamosaink a spanyol ipar elpusztulását tulajdonítják, csak III. Fülöp alatt (1609) következett be, midőn az ország gazdasági élete már kiadta végső lehelletét.

De nemcsak a hanyatlás okait itélik meg ily tévesen a védvamosok, a Bourbonok trónrajutásával újra feléledő ország virulását is lehetőleg még hibásabban magyarázzák. Carey és List egyenesen a most életbeléptetett hatályosabb védvámoknak tulajdonítják azt. Alig szükséges mondanunk, mennyire ellenkezik ez állítás a valósággal. Spanyolország a habsburg-házi fejedelmek alatt oly utólérhetetlen virtuóizást tanusított a vámok emelésében, hogy méltán tartható a prohibitió klasszikus földjének. Mert az egyes társulatoknak engedélyezett szabadabb árúforgalom is egészen illusorius lehetett ott, hol a korábban ledöntött közbeeső vámsorompók is újra visszaállítottak. Spanyolországról a legkiválóbb szakemberek úgy nyilatkoztak, hogy az ez időben „hermetice“ el volt zárva a külföldtől. Itt a védvám fokozásáról beszélni csak a valóság megvetésével lehet.

Carey ez állítást mivel sem támogatja, List ellenben angol adatokból indul ki, melyek szerint a Spanyolország által fogyasztott iparczikkék $\frac{19}{20}$ része angol volt az utolsó Habsburgok alatt, míg később jóval kevesebb idegen árú jött az országba. Ez adat igaz lehet, a nélkül, hogy azért belőle oly következtetést kellene vonni, mely a tényekkel homlokegyenest ellenkezik. A tilalmi korszak fénykorában Spanyolország mindenestre külföldről fedezte ipari szükségleteit, azon egyszerű okból, mert magának ipara nem volt. Csakhogy e forgalmat a csempészet közvetítette, a mint ezt ugyancsak List Anglia történelmében maga is elismeri.

Spanyolország gazdaságát újabb életre nem a vám fokozása keltette, mert hisz ez az adott körülmények közt teljes lehetlenség vala. Hanem éppen az ellenkező. A Bourbonok trónra jutásával Angolország, legalább Franciaország felé, kissé szabadabb forgalomnak örvendett, s e szabad forgalom mig egyrészt teljesen megszüntette a csempészetet, a hazai iparba is némi elevenséget öntött. A tilalom százados uralma az ipar romlására és a legóriásibb csempészetre vezetett. Egy-két évi szabadabb forgalom az egy Franciaország felé, és ama borzasztó nemzetgazdasági visszaélés majdnem teljesen megszünt, s a mellett a gazdasági élet is némileg magához tért.

3. Portugallia.

Ez országgal a védvamosok egyik legfőbb érvéhez, az ú. n. Methuen szerződéshez értünk. Valamennyi történelmi hivatkozásaik közt ezt hozzák fel a legnagyobb bizalommal; ez az, melynek felemlítését is elégnék tartják arra, hogy a szabad kereskedelem tan tévedései egész nagyságukban feltárljanak.

A kérdéses szerződést Methuen lord kötötte 1703-ban Portugalliával; innen neve. Tartalma röviden abban állott, hogy Portugallia megszüntette az angol gyapjúárúkat 16 év óta kizáró tilalmat és újból az 1684-ben fennálló, legalább aránylag szabadabb 23%-os vámtételt alkalmazta; míg ellenben Anglia ennek fejében a portugalliai bornak harmadrész oly alacsony vámot engedett, mint bármely más idegen ily terméknek.

List és Carey teljesen egyetértenek abban, hogy e szerződés a legnagyobb veszedelmet hozta Portugallia iparára, s csupán abban térnek el egymástól, hogy List még egy nem épen megbízható adatot hoz fel, miszerint az angol kereskedők különféle csalások segédelmével jószágaiknál csak az érték felét vallották be s így tulajdonképen nem 23, hanem 11—12%-os vám mellett hozták be posztójukat. Eltekintve ez állítás valószínűtlenségétől, azt az egy tanulást mindenestre merithetjük belőle, hogy a protectió mai legkiválóbb szószólója, Carey, még egy 23 százalékos vámban sem lát elég biztosítékot a honi ipar megvédésére. A nemzetközi forgalom mily iszonyú megszorítására vezetne ez elv a gyakorlatban, azt alig kell bővebben fejtegetni. Abban azonban ismét egyetértenek szerzőink, hogy e szerződés az örvény szélére sodorta Portugalliának nem csak posztógyárait, hanem összes iparát; sőt Carey szerint még kereskedelmét és földmívelését is.

Némi elfogulatlanság mellett, úgy hisszük, senki sem fogja tagadhatni, hogy ez állítások, a legjobb esetben is, erős túlzásban szenvednek. Bármily romboló hatást is gyakorolt legyen a Methuen szerződés Portugallia iparára, legfőlebb annak posztóiparát tehette tönkre. A többi iparágaknak, sőt az összes gazdasági életnek, az iparon kívül még a földmívelésnek és kereskedelemnek pusztulását is egyedül

e szerződésből magyarázni — ez állítás semmiesetre sem tarthat elfogulatlan, tárgyas felfogásra számot.

Szigorúan egyedül azt a tényt lehet elfogadnunk, hogy a portugalliai posztóipar 23 vagy épen 11—12 százalékos vám mellett nem birt az angol gyártmánynyal versenyezni. E körülmény azonban nem annyira a szabadkereskedés, mint inkább a védelem ellen bizonyít, ha tekintetbe vesszük azt, mit maga List is beismer, hogy t. i. ez ipart közel 20 éven át (1684—1703.) magas vámokkal, vagy épen tilalommal védték. Mert ha ennyi évi protectió és prohibitió sem képes valamely iparágat annyira megizmosítani, hogy az ily hosszú idő után 23, vagy csak 11—12 százalékos védelem mellett akár a legelőhaladottabb külföldi termékkel is versenyezhesse, akkor be van bizonyítva, hogy a védelem nem képes életerős ipart fejleszteni, és ezzel fel van adva annak legtöbb sikerrel használható igazolása. Sőt ha újra átolvassuk azt a helyet, hol List a tilalom keletkezését elbeszéli, még arra a következtetésre is juthatunk, miszerint egyedül e védelem bénította meg a portugalliai posztóipart annyira, hogy az 20 évi minden versenyt kizáró, sorvasztó tilalom után még védelem mellett sem birt a külföldi szorgalommal megküzdeni. List ugyanis szóról szóra ezeket mondja: „Midőn 1681-ben Ereceira gróf lépett a portugalliai kormányra, azon volt, hogy posztógyárakat alapítson, melyek a belföldi anyagot feldolgozzák s az anyaországot és gyarmatokat hazai iparcikkkel lássák el. E végből posztósokat hozatott Angliából, s az ország posztógyarai a nyújtott védelem mellett oly gyorsan felvirágoztak, hogy három évvel utóbb (1684.) már tilalom alá lehetett vetni az idegen posztók behozatalát.” — List tehát elismeri, hogy a posztóipar tilalom nélkül is hatalmas lendületet vett. Mi szükség volt tehát akkor a külföldi árúk teljes kizárására, mikor az ipar a nélkül is szép fejlődésnek indult? S nem sokkal valószínűbb-e, hogy a versenynek ez indokolatlan kiírtása erőtlenítette el a portugalliai posztóipart; hogy csak a törekvés és haladás e mesterséges elfojtása juttathatta azt tönkre még oly védelem mellett is, mely legalább is felért azzal, a melynek szárnyai alatt keletkezett?

Ila már az eddigiek is sok tekintetben meggyöngythették a védvamosok e legfontosabb történelmi hivatkozását, még jó-

val sajátságosabb világításba kell annak jutnia, ha látjuk, mily homlokegyenest ellenkező módon magyarázza a védvamos nézetek két legfőbb képviselője e szerződés további hatását. Carey egy, fájdalom, meg nem nevezett utazó feljegyzései nyomán a mai Portugallia helyzetét is a legnyomorultabbnak festi s mindezt egyenesen a Methuen szerződésből magyarázza ki. List ellenben azt mondja, hogy az 1750-ben kormányra lépett Pombal minisztersége alatt Portugallia ismét virulásnak indult, s így legalább hallgatag elismeri, hogy a Methuen szerződés minden gazdasági életet kiirtó hatalma csak néhány évtizedre szorítkozott. Mindkét állítás igaz nem lehet. Vagy az egyik, vagy a másik szükségkép hamis; ezt már a legegyszerűbb józan ész is belátja. A történelem azonban még tovább megy: tévesnek bélyegzi mind a kettőt.

Carey hosszabb czáfolgatásától már List is felment, a kinek annyiban csakugyan igaza van, hogy Pombal idejében Portugallia valóban kedvező viszonyoknak örvendett, jóval kedvezőbbeknek, mint Ereceira idejében. Hogy hihessük akkor azonban, hogy a Methuen-szerződés csakugyan oly iszonyú következtetéseket vonhatott volna maga után, midőn egy félszázad mulva fellépő államférfi rövid idő alatt virágzásra vezethette az országot, főleg ha tekintetbe vesszük azt, min List könnyedén elsiklik, hogy az annyiszor elkárhoztatott Methuen-szerződés még mindig fennáll s Pombalt túlélve csak 1810-ben, I. Napoleon szárazföldi zárlata alatt, szűnt meg.

IHa az elfogulatlan történelemhez fordulunk és ott keressük a hanyatlás és virágzás okait, ismét azt fogjuk találni, mit már eddig annyiszor tapasztaltunk. A nemzeti élet organikus egész, a melynek egyes részei bármily helyes gondoskodásban részesüljenek, általában véve mindig alá vannak rendelve az egésznek. Anyagi jólétet csak különböző kedvező körülmények összetalálkozásánál lelünk; hol ismét gazdasági nyomort látunk, ott nem egy egyetlen szerződés, hanem számos tényező együttes hatásával találkozunk.

Portugallia fénykorát a XVI. század elején uralkodó Nagy Emanuel alatt élvezte. Ez időre esnek a tengerentúli nagy felfedezések is. Jótékonyabb hatással volt azonban az országra nézve a már e király elődjénél, II. Joaonál mutatkozó törekvés,

a polgári elemet erősíteni s a nemesi olygarchiát megtörni. De már közvetlen utódja III. Joao ismét háttérbe szorította a polgári elemet. Egészen mint Spanyolországban, itt is a rövid virágzásra a fejedelmi önkény s a nemesi és egyházi zsarnokság következett, mely mindkét helyütt a védvamosok által legfőbb kincs gyanánt becsült nemes érzek munka- és szorgalomlankasztó beözönlésével párosult. Még szomorúbb lett Portugallia sorsa a burgundi ház kihaltával, midőn hatvan évig (1580—1640) az idegen spanyol uralom nyomasztó súlya nehezedett reá. A braganzai házból származó első királyoknál még élénk volt az őket trónrajuttató nemzet iránt a hála. Tiszteletben tartották annak szabadságát, és alattok ismét virágzásnak indult az ország. De már V. Joao (1705—1750) visszaesett a régi kerékvágásba, s a szabadsággal együtt a jólét is elköltözött. A hanyatlásnak indult országot Pombal, I. Jose (1750—1777) minisztere emelte fel ismét. E nagy államférfiú a nemes-ség és papság megfékezésével, a jezsuiták elűzésével, iskolák és tudós társaságok alapításával, szigorú igazságszolgáltatással és takarékos államháztartással, s különösen gazdasági téren a földmivelés, ipar és kereskedelem egyenlő ápolásával, a Methuen szerződés fentartása mellett gazdaggá tette hazáját. Portugallia nyomorban sinylett e szerződés nélkül is és viszont virágzott oly időben, midőn ez fennállott. Az ország sülyedését vagy emelkedését egyedül ebből kimagyarázni nem lehet. Az okok, melyek az országot a történelem változatos folyamában majd jóléttel vették körül, majd nyomorra kárhoztatták, kissé mélyebben fekszenek. A polgári elem kedvezése, a nép jogainak tiszteletben tartása, a munka és szorgalom megbecsülése és az azt lekötve tartó bilincsek eltávolítása, a rend és béke áldásai az egyik oldalon; fejedelmi önkény, az olygarchia és hierarchia elhatalmasodása s a városok lenyügzése, az inquisitio dühöngései s a holtkézi birtok elszaporodása, az arany túlbecsülése és ezzel a munka megvetése s mindezekhez még az anarchia és idegen uralom pusztításai a másik oldalon — ime ezek azon elemek, a melyek mellett az angol posztó alacsonyabb vagy magasabb vámtételét első sorba helyezni majdnem ért-hetetlen.

4. Franciaország.

A Methuen-szerződés nem áll magában. Az ú. n. Éden-szerződés, melyet Franciaország 1786-ban kötött Angliával, minden tekintetben méltó társául tekinthető. Mielőtt azonban annak taglalásához hozzáfognánk, szükségesnek tartjuk egy századdal visszamenni, hogy ama kiváló férfúval megismerkedhessünk, a kinek tiszteletet parancsoló nevével támogatják még ma is sokan a protectió meghaladott tanát.

A nagy Colbert, mint őt honfitársai jogosan nevezik, korszakot alkot hazája történelmében. Nagy tehetségei és önzetlen buzgalma, melyekkel Franciaország felvirágzásán fáradozott, biztosítottak számára elismerést még azoknál is, kik eljárását sok tekintetben hibáztatni kénytelenek. S ez magyarázza meg talán azt is, hogy a szabad kereskedelem tanaihoz ragaszkodó újabb francia tudósok közül többen saját nézeteik apostolát látják benne. És számba véve egymástól sokban eltérő intézkedéseit, magánlevelezéseit és utasításait, e nézet nem is mondható egészen alaptalannak. Mi azonban államférfiúi egyéniségének csak azon vonásaihoz akarunk ragaszkodni, melyeket a történelem már kétségen kívül helyezett, s azért igazat adunk Careynek és Listnek, midőn őt a francia védvámrendszer megalapítója gyanánt tüntetik fel. De ha e részben egyetértünk velők, annál kevésbé helyeselhetjük azon módot, a melylyel legfőbb és legczélszerűbb intézkedéseit és azok következéseit ecsetelik.

Colbert nemes törekvését az államháztartás egyensúlyát helyreállítani, az adózás egyenlőségét megvalósítani, s ennek számos terhes faját megszüntetni, vagy legalább enyhíteni, a forgalom akadályait a belső vámsorompók lehető megszüntetésével eltávolítani, s ugyanannak élénkségét utak és csatornák építésével fokozni — mindezt bárki is csak a legnagyobb elismeréssel említheti. Az ipar védelmét czélzó intézkedéseit azonban határozottan károsoknak kell kijelentenünk. Colbert kormányzatában két tarifa játszik legnagyobb szerepet. A korábbi (1664) oly mérsékelt szellem lengi át, hogy azt a szabad kereskedelem híve is magáévá teheti. A későbbi (1667) azonban egyenesen ellenkező irányt követett s az idegen verseny kizárásával akarta a fran-

czia ipart virágzóvá tenni. Franciaország üldözte az angol és hollandiai szöveteket és csipkéket, ez országok viszont kizárták a francia borokat és szeszes italokat. A francia ipar nyerhetett ugyan, de a földmivelés és fogyasztás rovására. Még nagyobb baj volt azonban, hogy a három nemzet viszálykodásában a tarifát gyakran fegyverrel cserélte föl, s a harc véresjátéka egyéb kiszámíthatatlan veszteségeken kívül, Franciaország súlyos megadóztatását, és nem egyszer megaláztatását is vonta maga után. Carey sajnálattal említi a nymwégi (1679.), ryswicki (1697) és utrechtii (1713) békét, melynek folytán Franciaország időről időre szabadabb forgalmat kényszerült engedni az idegen árúknak, azt azonban elfelejti, hogy amaz általa megasztalt tarifa mily nagy és elhatározó szerepet játszik amaz okok közt, melyek Franciaországot végtelen harcokra és számtalan vereségekre kárhoztatták.

De voltak e tarifának még más következményei is, a melyekről szerzőink ismét nem emlékeznek. A tények logikája nem engedte, hogy Colbert védvamos tarifájánál megálljon. A gyámkodás szelleme ellenállhatatlanul ragadta magával. Colbert, ki gondoskodott a hazai ipar piacjáról, gondoskodni akart a termelés jóságáról is. Mint egykor a velencei inquisitió, ő is szigorú és önkényes büntetéseket szabott a munkásra, ki külföldre távoznék, s a mellett számtalan rendeletet bocsátott ki, melyek a legapróbb részletekig meghatározták az iparcikkek készítési módját, az árúk minőségét, a szövetek hosszúságát és szélességét. Az árúkat, melyek nem feleltek meg e feltételeknek, elkobozták, az illető iparos nevével ellátva bitóra szögezték s aztán széttépték vagy elégették. S ez a büntetésnek csak kezdete volt, mert ismétlés esetében már nem az árú, hanem maga az iparos került a szégyenfa alá. Hogy a védelem e bárbar neme nem válhatik az iparnak valami nagy előnyére, azt talán szerzőink sem vonhatják kétségbe. Pedig e szomorú önkény benső összefüggésben áll a védvámok rendszerével. Mert a ki feljogosítottnak érzi magát arra, hogy rosszabb és drágább árúk vételére kényszerítse a fogyasztót, feljogosítva érezheti magát arra is, hogy a legnagyobb szigorúsággal ellenőrizze a termelőt, kinek ily nagy kiváltságokat osztogatott. És az a körülmény, hogy List úgy mint Carey egyaránt óvakodnak e

tárgyat említeni, nem épen megvetendő bizonyítékul szolgálhat e benső összefüggés mellett.

Ez írók egyébiránt maguk is elismerik, hogy rövid idővel Colbert halála után a francia ipar igen szomorú helyzetben szynlett. De ezt, úgy látszik, egyedül a nantes-i edictum visszavonásának tulajdonítják. A hugenották kiűzése kétségen kívül nagy csapás volt Franciaország iparára, de szorosán véve csak a déli tartományokra nehezedett, s a többi országrészek iparának oly ijesztő hanyatlására, mint azt kiváló kortársak festik, elegendő magyarázatot nem képezhet. E sülyedést jó részben a gazdaságpolitikai intézkedéseknek kell tulajdonítanunk és e tekintetben ismét igen csodálatos, hogy íróink egyike sem emlékszik meg közelebbről a Colbert halálát követő korszak gazdasági életéről. Colbert utódai elhanyagolták ugyanis mindazon intézkedéseket, melyekkel a nagy mester a téves ipari rendszabályok által okozott károkat ellensúlyozta, míg a védrendszer fokozásában a legnagyobb buzgalommal követték példáját. 1687-ben újabb és még súlyosabb tilalmakat szabtak a külföldi szövetekre és 1695-ben szigorúbbá tették az ipari termelés emelt békóit. Franciaország nemzetközi forgalma, az iparukban megtámadott nemzetek visszatorló intézkedései mellett, már-már egészen megszűnt, s a belföldi forgalom, a többi termelési ágak s nevezetesen a földmivelés szörnyű pusztulása mellett, maga is roppant hanyatlásnak indult. Szerzőink igen következetesen arról sem vesznek tudomást, hogy a gazdasági élet e folytonos hanyatlása közben 1701-ben a francia kormány a baj orvoslására egy nagy kereskedelmi tanácsot hívott össze, melyben a képviselt kilencz legkiválóbb iparos és kereskedő város küldöttei, egyetlen egynek kivételével, mind a szabadabb forgalom mellett nyilatkoztak és egyenesen a súlyos védvámoknak tulajdonították Franciaország gazdasági sülyedését.

Ezt eredményezte a védvám az ipar mezején. A földmivelés körében még pusztítóbb nyomokat hagyott. List ugyan azt állítja, hogy Colbert az ipar emelése s ezzel a mezőgazdasági termékek belföldi keresletének fokozása által tizszeres kárpótlást nyújtott a földmivelésnek azon hátrányokért, melyekkel különben sújtotta. A történelem azonban mit sem tud e kárpótlásról. Hogy az ipar olcsóbban juthasson a feldogozandó

anyaghoz, a nyers anyagok kivitelét szintén eltiltották. E tilalmakat bő termés és alacsonyabb árak alkalmával olykor, igaz, megszüntették; de ez eljárás keveset, vagy épen semmit sem használt. Az akkor még kiválólag földmivelő Franciaország mezőgazdasága már a külföldi iparcikknek kizárása következtében s az idegen államok ebből eredő visszatörő intézkedései folytán elvesztette a külföld nagy és jól fizető piacait. Már a XV. században csak egy évben 200 hajóra való bort vitt Franciaország egyedül Angliába. Az 1667-iki tarifa után az addig szintén nagy mennyiséget fogyasztó Hollandia egészen eltiltotta a francia bort, míg Anglia $7\frac{1}{2}$ centimeről 24 frank és 60 centimera emelte a francia bornál a gallon ($4\frac{1}{2}$ liter) beviteli vámját. A XVII. század végén Franciaországnak nem volt említésre méltó borkivitele, s a belföldi fogyasztás, mely azért kárpótlást nyújthatott volna, az általános nyomor mellett csak csökkent, a helyett hogy emelkedett volna.

Még ennél is szomorúbb látványt nyújt a gabnatermelés sorsa. A búza setier-je a Colbert előtti évtizedben átlag 17 livre-en kelt, Colbert védvamos kormányzata alatt leszállt 10 livre-re. Ez ár mellett a gyöngébb földek nem bírtak többé termelni, s a gabnamivelés csak a legjobb földekre, az eddigi terület egyharmadára kényszerült szoritkozni. Az általános drágaság mellett, mely a védvamosok következtében a mezőgazdasági termékeken kívül minden egyéb szükségletre súlyosodott, a földmivelő nép sorsa mind rosszabbra változott, úgy annyira, hogy a természet minden áldásában bővelkedő s akkor még alig 20 millió lakost számláló Franciaországban átlag minden ötödik évben éhség dúhögött, midőn a tejjel-mézzel folyó Kanaánban télen át gyökerekkel és fahéjjal táplálkozott a föld népe.

Igaz, hogy a gabnatörvényeken kívül egyéb okok is közreműködtek a nyomor felidézésében. A hosszas háborúk, az udvar pazarlásai s az ezekkel járó nyomasztó adók szintén kiváló szerepet játszottak e gyászos korszakban. De a mélyebben kutató nem állhat meg az események e felszínén és kénytelen lesz észrevenni, hogy mindezen szomorú jelenségek szoros összefüggésben állanak a védrendszerrel, azzal ugyanegy forrásból erednek. A hazai ipart az idegen népek iparának romjain felépíteni törekvő tarifák, melyek első sorban szerepelnek

a számos háborúk okai között; a végzetes elfogultság, mely csak a nemes érzetekben látta a nemzetek gazdagságát s azért egész lelkesedéssel bűzditott a pazarlásra, mihelyt csak az arra fordított pénz az országban maradt — mind e szörnyű tévedések nem hordják-e homlokukon az elvitázhatatlan rokonság bélyegét?

Sokkal tovább időztünk Colbert kormányzatának jellemzésénél, mint szándékunkban volt. A tárgy fontossága szolgáljon mentségünkül. A védvamosok érvei egészben véve ma is ugyanazon körben mozognak, melynek sorvasztó és fojtó hatását imént volt alkalmunk tapasztalni. Ezt újból és újból feltüntetni kötelessége marad a tudománynak mindaddig, míg lesznek olyanok, kik az elmélet által rég meghaladott tanokat a gyakorlati élet örök ifjú varázsával igyekeznek körülvenni.

Most pedig térjünk át tulajdonképeni tárgyunkra. Az Éden-szerződés, mely nevét, mint a Methuen-szerződés, szintén az azt megkötő angol megbizottól nyerte, mérsékeltebb beviteli vámot biztosított az angol szöveteknek Franciaországba és viszont a francia szesz italoknak Angliába. Carey és List szerint e szerződés rövid idő alatt tönkre tette Franciaország iparát, a nélkül hogy annak borkivitelét lényegesen emelte volna. Igaz ugyan, hogy már a szerződés keletkezésekor több iparos kerület: a Champagne, Picardia és Normandia hevesen kikelt ellene, a hazai ipar kimaradhatatlan romlását jósolva. De másrészt az is igaz, mit Carey és List ismét nem említenek, hogy e szerződés Angliában a parlamentben is valóságos vihart támasztott. Itt is, ott is a védrendszer hosszú uralma alatt megrögzött előítélet egyesült a nemzeti gyűlöléssel s a veszélyeztetett magánérdekkel. E körülmény már magában is elég volna arra, hogy jelentékenyen leszállítsa az említett francia panaszok értékét. Senkinek sem jut ma eszébe állítani, hogy e szerződés káros volt Angliára nézve, pedig annak idején nemcsak a magánérdekeiket féltő elfogult termelők nyilatkoztak így, hanem oly széles látkörű és csak a közérdekért lelkesülő nagy államférfiak is mint Fox, Sheridan és Burke. Ezek szenvedélyes támadásaira válaszul mondta az ifjabb Pitt amaz emlékezetes beszédet, melyet a magyar nemzet egyik legnagyobb történésze

és publicistája méltónak tartott a nagy commoner életiratába felvenni.

„Lehetetlen” — úgymond e beszédben Pitt — „lehetetlen azon annyi izben emlegetett tan ellen nem nyilatkoznom, hogy Franciaország Nagybritanniának ellensége, s hogy változatlanul annak kell maradnia. Szivem ellentmond ezen szörnyeteg és fonák állításnak. Valamely nemzetről feltenni, hogy változatlanul ellensége marad a másíknak, gyermekes gyöngeség. Ez sem a nemzetek tapasztalásán, sem az emberiség történetén nem alapul. Ez gúnybeszéd a politikai társadalom ellen, ez ördögi gonoszságot tételez fel az ember eredeti alkatában. S ily fonák tételek valók gyanánt fogadtatnak és terjesztetnek, sőt mi öregbitjük őket, mert hiszen mondva volt, hogy a britt nemzet ezen szerződés által vakon rohan állandó és változatlan ellenségeinek karjai közé. Olyformán okoskodnak, mintha e szerződés nemcsak elaltatná keblünkben a lelket, hanem egyszersmind tökéletesen megsemmisítené minden védelmi eszközeinket; mint ha e szerződés által seregünk és tengeri erőnk gyengülne; mint ha általa kereskedésünk csökkenne, hajózásunk silányulna s gyarmataink elvesznének vagy védelem nélkül maradnának; mint ha az összes állam tönkre jutna! Sajátságos okoskodást hallottam még, mely e házon kívül is terjesztetik, mely abban áll, hogy e szerződés nem helyeseltethetik, ha nemcsak nekünk, hanem a francziáknak is hasznára lesz. Nevetséges gondolni, hogy a francziák nekünk előnyöket fognak nyújtani kölcsönös nyereség reménye nélkül. De én meg Franciaország hallatára is a szerződés megkötése előtt kimondom erős meggyőződésemet, hogy e szerződés neki hasznot fog hajtani, noha hasznosabb lesz nekünk!”

És Pittnek igaza volt. Az angol ipar gazdagodott egy piacczal és viszont nemcsak a francia földmívelés és különösen a bortermelés gyarapodott, hanem gyarapodott maga a franczia ipar is a földmívelő osztály jólétének emelkedésével s a külföldi verseny kényszerítő, de jótékony hatása alatt. A franczia borkivitel, mely eddig elenyészően csekély volt, egyszerre 1500 tonnára rúgott évenként. A franczia ipar pedig helyenként kétségtelenül nehéz válságokon ment keresztül, de egészben véve nyert. Az angol ipar nagy vívmányai a fonógépek

és szövöszekek körül e szerződés tartama alatt honosodtak meg Franciaországban. És hogy nem eredmény nélkül, mutatja azon tény, hogy az angol iparczikkék kivitele Franciaországba, mely az angol hivatalos adatok tanúsága szerint az első évben (1787) 33 millió francra rúgott, a következő években 27, majd 23 millióra olvadt le. A francia ipar tehát, a helyett hogy tért vesztett volna, a verseny hatása alatt győzelmesen küzdött az angol iparral. Még kiválóbb tanuságot tesz erről a bordeaux-i kereskedelmi kamarának 1802-ben I. Napoleonhoz intézett emlékirata, a mely szerint az eddig alárendelt szerepet játszó francia iparosok e szerződés tartamának utóbbi évei alatt az angol piacot is felkeresték és len-, kender- és gyapjűszöveikkel az eddig elérhetetlennek tartott angol iparral saját hazájában is megmérkőztek. E nyilatkozat becsét kiválóan emeli keletkezésének kora. Ez időben a védelmi rendszer már ismét visszalépett régi jogaiba és a felvilágosult iparosok saját tapasztalásukból győződhetnek meg a két ellentétes rendszer előnyeiről és hátrányairól.

Van azonban az Éden-szerződés üdvös eredményének még ezeknél erősebb bizonyítéka is, a melyről List és Carey ismét nem emlékeznek meg, noha mint történeti tény alig szabad vala elhallgatniok. Ez írók szerint ugyanis Franciaország, belátván az 1786-iki szerződés rossz hatását, minden más esemény közbejötté nélkül egyedül ez okból tért volna ismét vissza a védrendszerhez. Ez állítás nem felel meg a valóságnak. Az önmagának visszaadott Franciaország nem sietett oly nagyon a védrendszerhez visszatérni, mint azt List és Carey szavaiból következtetnünk kellene. Ellenkezőleg a nemzetgyűlés, mely végleg és teljesen eltörölte a közbenső vámsorompókat és megszüntette a czéheket, a nemzetközi forgalom terén is szabadabb nézeteknek hódolt.

Midőn az 1786-iki tarifa revisió alá került, a ház gazdasági osztálya három képviselőt küldött ki a jelentés kidolgozására. E férfiak közül kettőről tudjuk, hogy a legfőbb ipari központok, Lyon és Rouen által küldettek a parlamentbe. Az általuk beadott jelentés nem is tagadta meg eredetét. Tilalmi vámot ajánlott minden oly iparczikkre, melyet Franciaország nagyban termelt és 15—20%-os vámtételt az egyéb egész gyártmá-

nyokra, míg a félgyártmányok, nyers anyagok és őstermékek iránt egészen szabadelvű intézkedéseket tartalmazott. A tarifajavaslat tehát minden fogyatkozásai daczára jóval szabadabb volt mint minden előbbi, mely 1667 és 1786 közt fennállott. S minthogy azt az iparos érdekek képviselői ajánlották, egyzersmind arról is tanuskodik, hogy még a védrendszer legtermészetesebb hívei sem kívánták vissza a teljes prohibítiót. A francia nemzet képvisellete, az assemblée azonban még tovább ment. Visszautasította a javaslatot mint olyat, mely egyes osztályoknak kedvez ugyan látszólag, de az összeség valóságos rovására. És akkor ugyanazon képviselők új javaslatot terjesztettek elő, mely szabadabb volt minden eddiginél, a legszabadabb, mely Franciaországban valaha fennállott, s a melyet a nemzetgyűlés 1791. márczius 15-én el is fogadott. Ez 1791-kéi tarifa alig tartalmazott gazdasági tilalmakat, hanem csak olyakat, melyeket közegészségi vagy biztonsági, szóval rendőri okok igazoltak. Ily beviteli tilalom alatt állottak a tarifa szószerinti szövegében: 1. A vegytani gyógyszerek, 2. hamis aranyozású szövetek és hamis arany-fonalak, 3. lőpor és salétrom, 4. nem szőlőnedvből készített szeszes italok, 5. üvegárúk (palaczkok és üveggyöngyök kivételével) az igazolás miatt és tekintettel arra, hogy behozataluk megkönnyitené a tarifatételek kijátszását az ipari gyártmányoknál és egyéb czikkeknél, végre 6. a csónakok, dereglyék és tengeri hajók, akár újak, akár régiek.“ — Ezenkívül minden iparcikk behozatala szabad maradt, és pedig úgy, hogy beviteli vámja 5—15% közt mozgott. Az őstermékek általában s a nyers anyagok legnagyobb része semmi, vagy igen csekély vámot fizettek. A kiviteli intézkedések pedig hasonló szabad szellemről tanuskodtak.

Már ebből is világosan látható, hogy Franciaország nem azért tért vissza a tilalmak rendszeréhez, mert meggyőződött volna a szabad kereskedelem káros hatásáról. Carey előadásából úgy tűnik ki, mintha a védvám már a béke idejében állíttatott volna vissza. Ez határozottan téves. Az első retrograd lépést a vámügy terén az 1793-iki márczius 1-sején kibocsátott decretum képezi, mely tehát a rémuralom alatt keletkezett, midőn Franciaország már egész Európát maga ellen zúditotta. S hogy ez intézkedés egyenesen harcziás rendszabály

volt, mutatja bekezdése, mely szóról szóra így hangzik: „A nemzeti convent meghallgatván kereskedelmi, honvédelmi és hadi bizottságait és tekintetbe vevén azt, hogy a szövetséges hatalmak ellenséges magatartása a köztársaság iránt megszegése a korábbi intézkedéseknek: elrendeli stb.” A politikai eredet mellett tanuszkodnak a szigorú büntetések is, melyek e rendelet áthágóit sújtották. Így egyenesen gyanusoknak (suspect) jelentették ki mindazokat, kik angol nadrágot vagy inget mernek viselni. E szónak borzasztó értelmét a rémuralom korszakában nem szükséges bővebben magyarázni. Ily politikai tendenciája volt Napoleon szárazföldi zárlatának is, mely eleinte csak minden angol hajót nyilvánított szabad zsákmánynak, utóbb azonban minden más nemzet hajóját is, ha Angliába indult vagy onnan jött.

List, ki közgazdaságilag is helyesli ez intézkedéseket, nem képes eléggé csodálni I. Napoleon érzékét, ki oly helyesen tudott eljárni a nélkül, hogy a nemzetgazdasági rendszereket tanulmányozta volna. És ez elragadtatásában felkiált: „Szerencse rá nézve, szerencse Francziaországra nézve, hogy nem tanulmányozta azokat! — Nem tudjuk, hogy e mondás mennyire illik tudományos ember szájába, de azt tudjuk, hogy List ép oly nagyot tévedett, mint fennebb Carey, ha azt hitte, hogy akár az ország, akár maga Napoleon gazdasági okokból fogatatosította a szárazföldi zárlatot. A hatalmas uralkodó tönkre akarta tenni nálánál is hatalmasabb ellenét, az ingathatlan Albiont, és leghivebb emberei a nemzeti gyűlölségtől eltelve is csak félve helyeselték e rendszabályt. Szent-ilonai naplójában elmondja ő maga, mint halványodtak el az államtanács tagjai, midőn e szándékát velök először közölte, s mint hajtotta azt végre mindnyájok ellenére, mint egy valóságos államcsinyt. A nagy uralkodó, kit oly lealázólag magasztalt List, gazdasági szempontból oly távol állott a védelmi és tilalmi rendszer helyeslésétől, hogy ugyanazon naplójában egyenesen a szabad kereskedelem mellett nyilatkozott, úgy hogy Chevalier a védelmi rendszert czáfoló munkájának befejezéseül III. Napoleontól, mint I. Napoleon eszméinek örököstől, kérhette a szabad kereskedelem megvalósítását.

Előadtuk, mit mond a történelem Colbert kormányzatáról s az Éden-szerződésről, ama két tényről, melyeket a védvám-

sok a legmeggyőzőbb bizonyíték gyanánt hoznak fel érveik mellett. Carey és List sokszor vádolják tudományos ellenfeleiket roszakaratról, a kétségtelen tények elferdítéséről, hazugságról és gonosz indulatról. Távol legyen tőlünk, őket e szenvedély sugalta útakon követni. Csak utalni akarunk arra, hogy ez íróknak a történelmi valóságtól annyira eltérő, sőt azzal homlokegyenest ellenkező előadása éles ellentétben áll a tudomány követelte komoly vizsgálattal; és egyszersmind figyelmeztetni akarunk arra, mily szomorú eredményre vezethet az elfogultság, mely kedvencz eszméinek felerőszakolásáért semmi eszköztől sem retten vissza.

LÁNG LAJOS.